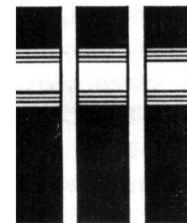

Vasváry Collection Newsletter

„Vixi, non inutilis”

Rédey Soma

„Olgyay + Olgyay” Az Olgyay fivérek és Breuer Marcell kapcsolata

„Princetonban élek, külvárosi nyugalomban, de sosem jutottam el a fűnyírás és kigazolás divatos időtöltéséig”¹ – írta Telkes Mária 1961. július 5-én Princetontól régi ismerősének, a Cleveland Clinicrol ismert Alex Buntsnek. Levelében Telkes hozzáteszi, hogy már megépített két napenergiával fűtött házat másoknak, és reméli, hogy megépíti a sajátját is végre. A napházat Olgyay Aladár tervezte 1960 decemberében. Telkes ebben az időben még nem tudta, hogy Princetonban vagy máshol építi-e majd föl – sajnos azonban ez az álma végül sehol nem valósult meg. Néhány hónappal később, 1961 szeptemberében Pennsylvaniába költözött és többször nem került szóba a saját napház megépítése. Ebben az időben egy másik, Princetonban élő, magyar származású tudós is készítettek terveket az Olgyay fivérek. Olgyay Viktor 1961 júniusában készült el Wigner Jenő Ober Road 6. szám alatti házának terveivel.

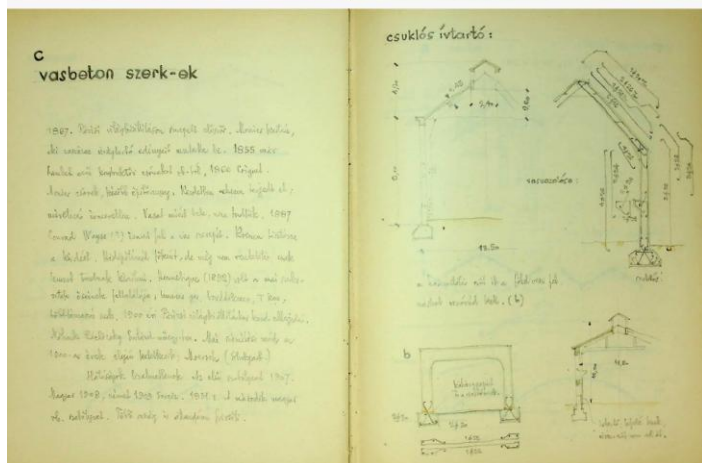
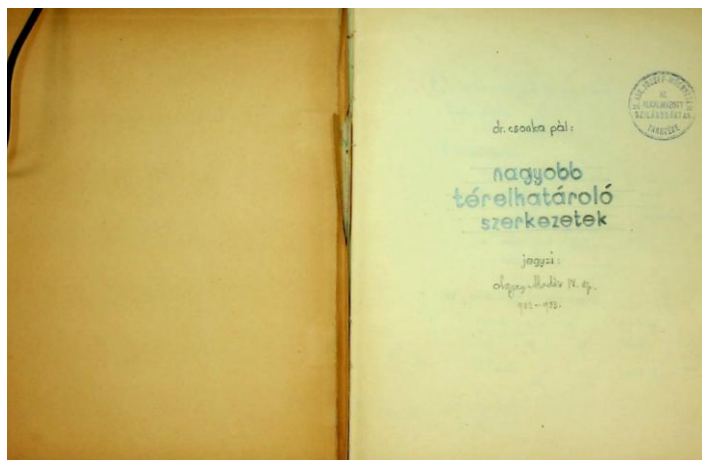
Kik voltak a klimatikus tervezésről ismert Olgyay testvérek, akik az 1960-as években, a Princeton University Princeton Architectural Laboratory keretében végzett munkájukkal nemzetközi hírnévre tettek szert? Mikor és milyen körülmények között költöztek Amerikába? Milyen kapcsolatban álltak Breuer Marcell-lel, a Bauhaus mesterével? A dolgozat elsősorban a Breuer Marcell-lel² való levelezésükre támaszkodva mutatja be Olgyay Aladár és Viktor történetét, amerikai emigrációjukra fókuszálva. A szöveg támaszkodik többek között a Vasváry-gyűjteményben fellelhető, Olgyay fivérekre vonatkozó dokumentumokra is.

¹ Telkes Mária levele Alex Buntsnek 1961. július 5-én, Telkes papers, ASU Design and the Arts Library Collections

² Breuer Marcell nevét a szövegben magyar írásmód szerint használjuk. Kivétel ez alól, amikor levelezésben vagy más amerikai forrásban az angol Breuer Marcel (egy l-lel), a megjelent eredeti formában kerül jelölésre.

Budapesti tanulmányok és a „vándorévek”

Az Olgyay Aladár és Viktor ikertestvérek 1910. szeptember 1-jén születtek Budapesten, édesapjuk Olgyay Viktor, a századelő neves grafikus és festője, a Képzőművészeti Főiskola tanára volt.³ 1929-ben érettségiztek az óbudai Árpád gimnáziumban. 18 éves korukig az apjuk műhelyében nevelkedtek, aki azt szerette volna, hogy a gyerekek is festők legyenek és a Képzőművészeti Főiskolára járjanak.

Olgyay Aladár műegytemi jegyzete 1932–33-ból.

Forrás: ASU Design and the Arts Library Collections

Ám ők nem engedtek a nyomásnak: „Technokrácia volt a levegőben, ami megfertőzött minket. Ez volt az »izmus« az apa és fia, a két generáció között, ami meglehetősen jellemző volt abban a korban” – írta Olgyay Aladár 1951-ben.⁴ Így született kompromisszum a múzsa és technika között, mely a Műegyetem építészmérnöki karát jelentette számukra. A fivérek szakmai életútja a kezdetektől szinte életük végéig összefonódott, legtöbb munkájukat közösen végezték. „Ikertestvérek vagyunk, az életrajzunk gyakorlatilag megegyezik. A leghosszabb idő, amit külön töltöttünk 3 hónap volt” – írta önéletrajzában Olgyay Aladár.⁵ Az egyetemi évek alatt a tantárgyaik között szerepelt az 1932–33-as, IV. évfolyamban Csonka Pál *Nagyobb térelhatároló szerkezetek* című kurzusa, melynek Olgyay

Aladár által írt és rajzaival gazdagon illusztrált jegyzete megtalálható az Arizonai Egyetem archívumában.⁶ Az oktatás mellett külsős munkát is vállaltak, két évig voltak a Magyar Állami Operaház dízlettervezői. 1934 májusában *summa cum laude* szerezték meg építész diplomájukat.

³ Ferkai András: *Modern házak*. Budapest, Városháza, 2009. p. 72.

⁴ Az önéletrajzot Olgyay Aladár az 1951. június 28-án Breuer Marcellnek írt leveléhez mellékelte. Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

⁵ *Ibid.*

⁶ Olgyay Papers, ASU Design and the Arts Library Collections

Nagy társasági életet éltek, a *Társaság* című képes hetilap beszámolt az 1934. október 7-én, a Vigadó nagytermében rendezett Magyar Bálon való szereplésükről.⁷ Tehetségük hamar megmutatkozott. Diplomaszerezésük évében, 1934-ben a *Prix de Rome* művészeti ösztöndíj keretében Rómába utaztak, ahol kutatómunkát végeztek a Scuola di Architettura Superiorén, 1935–36 között több tervet készítettek, melyek közül két apartmanházat az Agraria Immobiliare di Roma építőiroda kivitelezett. „Az épületek együtt észak-déli tájolású sorházat alkotnak. Így lehetett kialakítani egy »back-to-back« típust, emeletenkint [sic!] négy szimmetrikus lakrészszel. A földszinten üzletek és szálloda jellegű igazgatás helyiségei vannak: hall, kis étterem, közös fogadó” – írták az 1952-ben megjelent portfólió könyvükben.⁸

Rómából való visszatérésüket követően, 1936-tól néhány éven keresztül utaztak, tanultak, „vándoréletet” éltek. A középkori céhrendszer világához hasonló felfogásban komolyan vették az építészeknek kötelező, három évig tartó külföldi tapasztalatszerzést, új módszerek elsajátítását, mesterektől való tanulást. 1937-ben, egy ösztöndíj keretében Londonban dolgoztak, többek között Moholy-Nagy László mellett vállaltak munkákat különböző kiállítási projekteken. Ugyanebben az évben részt vettek a párizsi világkiállítás keretében szervezett építészeti kongresszuson. Valószínű, hogy londoni útjukon ismerkedtek meg Breuer Marcell-lel, akivel szoros barátságot kötöttek, és egész életükben kapcsolatban maradtak. Levelezésükből szakmai és személyes kötődésük számos részlete ismerhető meg.

„Kedves Marcel!

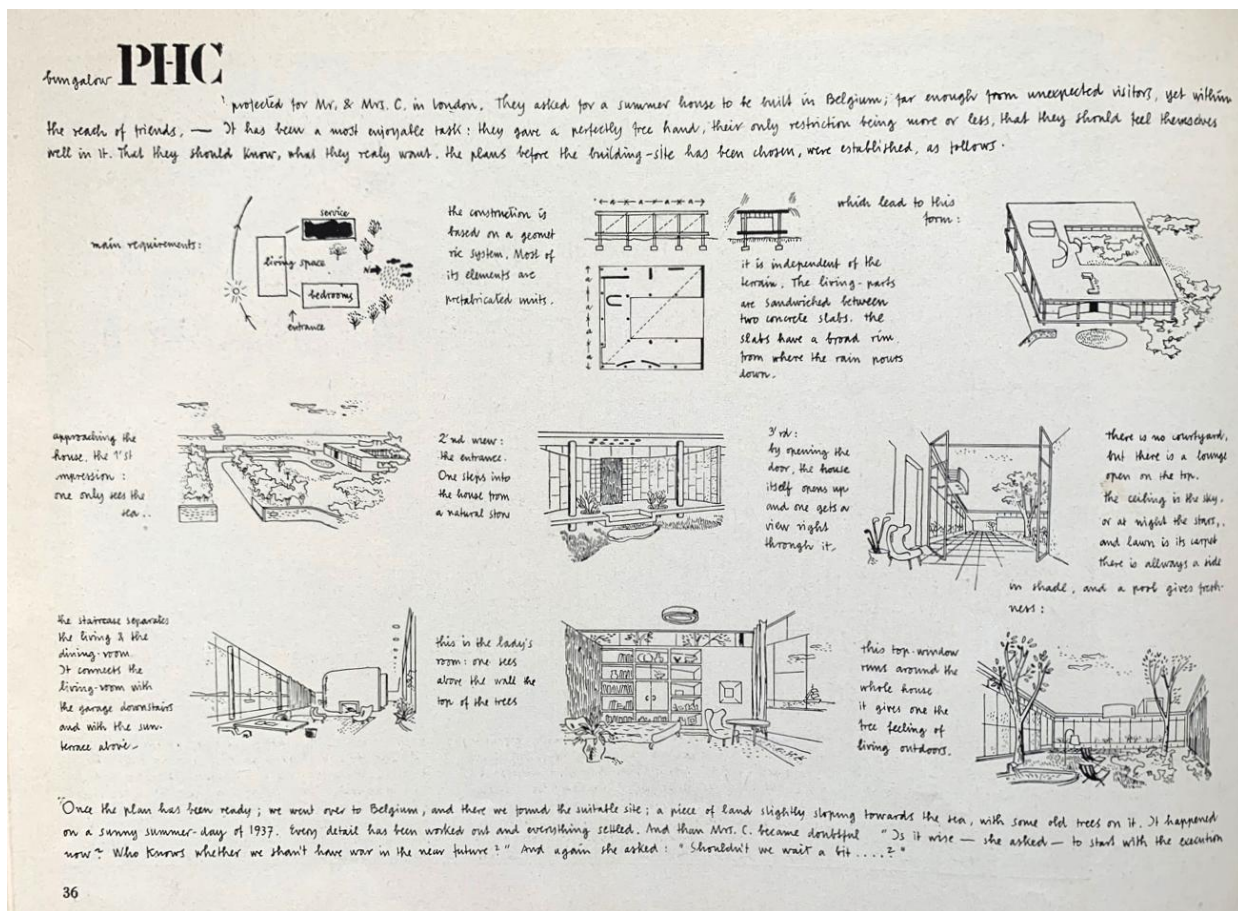
Utolsó párizsi találkozásunk óta, Angliába való visszaérkezésem után egy pár hetes utat tettem, megnézni egy pár angol várost, majd visszatértem Londonba. Visszaérkezésemkor szerettem volna Veled találkozni – részben mivel egy villatervet akartam kidolgozni, és emiatt megint kértem volna helyet Tőled. Téged azonban nem találva, részint Yorke⁹, valamint Loveday biztatására – kik mindketten igen helyesek voltak hozzám – megint igénybe vettem asztalodat, ott dolgozva majdnem két hétig. Ez nekem igen nagy segítség volt – és ezért most utólag részint köszönetemet küldöm, részint engedélyedet kérem – és ez remélem beleegyező lesz, mert ezt visszacsinálni, úgy érzem igen nehézkes

⁷ Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged

⁸ The work of architects Olgyay + Olgyay, Reinhold Publishing Corp. Az építészettörténeti kiadvány megtalálható Telkes Mária hagyatékában. A kötetet valószínűleg Olgyay Aladártól kapta Telkes Mária a Princetonban töltött időszakban, az 1950-es évek végén.

⁹ F. R.S. Yorke-kal 1935 és 1937 között vezetett közös építészirodát Breuer Marcell Londonban. A modern építészeti meghatározó alakjaiként számos közös megvalósult tervük volt, valamint közös szakkönyvük jelent meg.

lenne” – fogalmazott Olgay Aladár 1937. szeptember 11-én Koppenhágából Breuer Marcellnek írt levelében, az irodájában végzett munkája kapcsán.¹⁰

Olgay Aladár Breuer Marcell irodájában tervezett villaterve megtalálható az 1952-ben megjelent kötet „bungalow PHC” című fejezetnél. „[...] a PHC jelű villa: ez a Te irodádban készült Londonban, mikor voltál oly kedves és megengedett, hogy távollétedben ott dolgozhassam” – írta Aladár 1946-ban.¹¹
Forrás: ASU Design and the Arts Library Collections

Nem sokkal később, 1937. szeptember 26-án az Olgay fivérek New Yorkba utaztak, ahol a Columbia Universityn töltöttek két szemesztert „Kendall-ösztöndíjasként.” Ebben az időszakban többször írtak Breuer Marcellnek, aki éppen ekkoriban barátja, Walter Gropius meghívására 1937 nyarán költözött Amerikába és kezdett tanítani a Harvardon.

„Kösz a leveledet – örültem neki, látva, hogy még Amerikában tartózkodol [sic!] és így a találkozás lehetősége továbbra is fennáll. A hotelban mondták, hogy hirtelen el kellett utaznod, igen

¹⁰ Olgay Aladár levele Breuer Marcellnek 1937. szeptember 11-én, Marcel Breuer Digital Archive, Syracuse University Libraries

¹¹ Olgay Aladár levele Breuer Marcellnek 1946. augusztus 13-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

sajnáltam volna, ha már visszatértél volna Angliába” – írta Olgyay Aladár Breuer Marcellnek 1937 októberében.¹² Év végén még egy karácsonyi üdvözlőlapot is küldött a testvérpár Breuernek a Harvardra címezve. New Yorkban, a Columbián több tervet is készítettek. Az itt töltött időszak alatt készült munkáik közül az egyszerűsége és a természettel való összhangja miatt kiemelkedő az *Erdei menedék* című tervük, mely szintén bekerült a később kiadott referenciakötetükbe. „New York mellett egy lovaglóterület kilátásos dombocskáján áll egy öreg fa. Mellé készült ez a menedékhely igénytelen anyagokból; termésközből, ácsolt fából, faháncsfonatból. A lovasokat védi hirtelen zivatarok elől, de szép időben is lehet benne pihenni, merengeni, vagy nézni alóla a tájat.”¹³

„Kedves Marcel, két napra felutazunk Bostonba és igen örülnénk, ha Veled találkozhatnánk. Péntek reggel indulunk N.Y-ból, és úgy számítunk, hogy délután felérkeznénk. Meg fogunk próbálni d.u. 6-kor felhívni, és igen örülnénk, ha beszélhetnénk Veled. Reméljük, hogy week-endedet nem kezded el már pénteken és így találkozhatunk”¹⁴ – írták a Columbia Univesityről saját fejléces levélpapírra 1938. május 25-i hétfégi programjukról Breuer Marcellnek. Egy későbbi levélből tudjuk, hogy valóban találkoztak: azon a hétfégén Boston környékén együtt teáztak és megnézték Breuer két épülő villáját is.¹⁵ A Columbia Universityn töltött időszakban készítették el *The plan of the City Hall*¹⁶ című, 17 oldalas dolgozatukat, mely rajzokkal gazdagon illusztrált építészettörténeti elemzést nyújt a John McComb által 1803-ban tervezett New York-i városházáról. A munkájukban részletesen elemzik az épület funkcióinak: az adminisztratív irodáknak, valamint a reprezentációt szolgáló tereknek az összhangját és térszerkezeti megoldásait.

Budapesti évek

Budapesten a Régiposta utca 13-ban nyitottak építészirodát 1938-ban. Ebből az időszakból számos pályázatuk és megvalósult megrendelt épülettervük származott. „Ebben az irodában az épületek kivitelezésével párhuzamosan mindig dolgoztunk valamilyen elméleti vagy »ideális terven«” – írta Aladár 1951-es önéletrajzában.¹⁷ Ezek közül kiemelkedő példa a *Via Antiqua* című, díjnyertes

¹² Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1937. október 7-én, Marcel Breuer Digital Archive, Syracuse University Libraries

¹³ The work of architects Olgyay + Olgyay. p. 28.

¹⁴ Olgyay Aladár és Viktor levele Breuer Marcellnek 1938. május 25-én, Marcel Breuer Digital Archive, Syracuse University Libraries

¹⁵ Olgyayék levele Breuer Marcellnek 1946. augusztus 13-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

¹⁶ Olgyay Viktor „The plan of the city hall, 1938”, Avery Drawings and Archives, Columbia University Libraries

¹⁷ Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1951. június 28-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

tervpályázatuk, az épülő óbudai (későbbi Árpád) híd budai feljárójának és környékének rendezésére.¹⁸ „Ha dolgoznod kell valamin, akkor azt munkának hívják, addig, amíg örömmel nem teszed. Innentől kezdve már szórakozás”¹⁹ – vallották munkahelyükről az Olgyay fivérek. Úgy próbálták vezetni az irodájukat, mintha az egy örömteli, szakmai hobbijuk lenne. Fiatal építészek voltak, akik maguk választották a munkahelyüket, gyakran fizetés nélkül is dolgoztak, mert úgy gondolták, az irodájuk egy nagyszerű hely, ahol megvalósíthatják az ötleteiket. Terveikkel számos versenyt is megnyertek, a fent említett óbudai terv mellett első helyezést nyertek a szintén budapesti XI. kerületi Hamzsabégyi úti kislakásos lakótelepi – később megvalósult – tervükkel.²⁰ A bérházak mellett villákat és Duna-parti szállodákat is terveztek.

1939-ben megnyerték a New York-i világkiállítás magyar pavilonjának tervezési lehetőségét, melyről örömmel számoltak be barátjuknak. „Kedves Marcell, egy rámnézve örvendetes hírt szeretnék Veled közölni, azt, hogy nemsokára megint kijövök New Yorkba” – olvashatjuk Olgyay Aladár 1939. február 5-én írt levelében.²¹

„A magyar állam ugyanis részt vesz a N.Y.-i kiállításon egy több nemzet közti zárt sorban lévő pavilion-nal, melynek tervezője Weichinger Károly és munkatársa én vagyok. A kiállítás rendezése az Orsz. Magy. Iparművészeti Társulatra (br. Kruchina és Szablya János) van bízva, ami sajnos, ha ismered ezt a társulatot, tudod mit jelent, az u.n. magyaros stílust. Így meglehetősen kompromisszumokat kellett csinálni, ami egy nem tökéletes cocktail-t eredményezett, aminek fő-mixere Weichinger. Én fogom vezetni az építkezést, és így február végén érkezem elsőnek a bizottság tagjai közül. Örömlék, ha ezen idő és a megnyitás napja közt (május 1.) N.Y.-ban járnál, akkor találkozánk; szívesen kalauzolnálak a pavilion-ban. Láttam megint a Wheaton-College-tervet reprodukálva; megint igen tetszett mindannyiunknak, és gratulálunk a vele való sikerhez. Mi első díjat adtunk volna neki; az amerikaiak értelme és ízlése részünkre egy megfoghatatlan valami”²² – írta Olgyay Viktor és Aladár.²³

¹⁸ A testvérpár első díjas pályázatának középpontjában egy 4 km hosszú egyenes sugárút, a Via Antiqua volt, mellyel az ókori katonai és polgárvárosi amfiteátrumot kötötték össze. A hangsúlyt a Nagyszombat utcai amfiteátrumra helyezték, melyet egységes homlokzatú épületek által határolt térrel vettek körül, tiszteletben tartva az ókori régészeti feltárásokat.

¹⁹ Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1951. június 28-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

²⁰ A pályázaton nemcsak a kislakások típusait kellett kialakítani, hanem a telep elrendezését is. Tervükben a telek keleti csücskében körgyűrűs alakban üzletek, majd hat sorban lakótömbök helyezkedtek el ívesen. A lakótömbök közé illeszkedett be a fürdőépület és a játszótér, fedett épülettel és külön gyerekmedencével. Később ezek a tervrészletek: játszótér, medence megjelennek a Telkes Máriával közösen kidolgozott princetoni, Curtiss-Wright által megrendelt „napkert” projektjénél is.

²¹ Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1939. február 5-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

²² Ibid.

²³ Az Olgyay fivérek levelükben Breuer Marcell és Walter Gropius közös projektjére célzott, mellyel egy pályázati versenyen második helyezést értek el. Walter Gropius és Breuer Marcell 1938 júniusában adtak be meghívásra egy közös pályázatot a Museum of Modern Art and Architectural Forum által meghirdetett, Massachusetts állambeli Wheaton College

A levélre néhány héttel később válaszolt Breuer.²⁴ „Kedves Aladár, nagyon örültem a levelednek, azért csak most válaszolok, mert az elmúlt hetekben utazgattam.”²⁵ Reményét fejezte ki,

Az 1939-es New York-i világkiállítás magyar pavilonja. Forrás: New York Public Library

hogy találkoznak majd New Yorkban a világkiállítás kapcsán, melyben ő is érintett volt. „A Pennsylvania állami pavilon belső kialakítását mi terveztük. Hogyha megnéznéd az épületet, akkor biztos lehetsz benne, hogy a külsejéhez semmi közünk, az az Independence Hall másolata.”²⁶ Keserű szavai a Walter Gropiussal közösen, a világkiállítási pavilonban készített beltéri munkájukra utalt, melyet egy másik, sokkal grandiózusabb projekt helyett voltak kénytelenek megvalósítani. Sajnos a világkiállításon Breuer Marcell és az Olgyay testvérek nem találkoztak. „39-ben a Pennsylvania-pavilonban többször kerestelek, csak mindig rosszkor” – írta Aladár és Viktor néhány évvel később, 1946-ban Breuernek, ekkor már egy másik budapesti címről, a Petőfi Sándor utca 12. szám alatti irodájukból címezve.²⁷ Olgyay Aladár az 1939-es New

York-i világkiállítás magyar pavilonjának elismeréseképp New York városától megkapta a *Honorary citizenship of the city of New York* címet.

Magyarországi munkáik közül kiemelkedő és későbbi, amerikai munkáikra leginkább hatást gyakorló projektjük az 1941-ben elkezdett, Stühmer csokoládégyár ferencvárosi telkén felépített gyárépület volt. A tervük érdekessége, hogy az Olgyay testvérpár elsődleges célja a technológiai

művészeti központ megtervezésére. Az eredmény miatt még évekkel később is meglehetősen csalódott volt Breuer. Forrás: Isabelle Hyman: Marcel Breuer, Architect. The career and the buildings, New York, 2001. p. 103.

²⁴ Az Olgyay testvérek az utolsó kivételével magyarul írták a leveleiket, melyekre Breuer mindig angolul válaszolt. Emiatt elnézést is kért, az angolul írás gyorsabban és egyszerűbben ment neki „and as you know time is money, or I should say time is actually much more than money” – írta Breuer.

²⁵ Breuer Marcell levele Olgyay Aladárnak 1939. március 3-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

²⁶ Ibid.

²⁷ Olgyayék levele Breuer Marcellnek 1946. augusztus 13-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

folyamatok legtökéletesebb kiszolgálása, ehhez pedig a dolgozók számára ideális munkakörülmények megteremtése volt.²⁸

Az Amerikába költözés gondolata

A második világháborút követően Olgyay Aladár és Viktor az 1946. augusztus 13-án írt levelükben említik először az amerikai emigráció ötletét. A háború utáni rekonstrukció nagyon lassan haladt, 1945-ben elindult, építészettel kapcsolatos munkák túlnyomórészt tetőhelyreállítások voltak, de 1946-ra ezek is leálltak. Olgyay a következőket írta az otthoni helyzetről:

„Így dacára, hogy elvben a Közmunkatanács vezetése, ami az Újjáépítési Minisztériummal volna hivatva vezetni az építési életet jó kezekben van: Fischer, Kaffka Péter, Borbíró (Bierbauer), Hönsch László, Major Matyi stb., mindez nem segít az anyag és pénzhiányon. [...] És sajnos azt kell higgyük, hogy ez az állapot évekig eltart még. A pénztelenség olyan mértékű – jelen pillanatban defláció van: kijött a forint, csak azzal lehet vásárolni, de a Nemzeti Bank oly keveset bocsát rendelkezésre, hogy senkinek sincs pénze [...] De függetlenül ezektől a pénzügyi nehézségektől, az itteni építészeti élet belátható időn belül nem fog olyan problémákat adni, ami egy tervezőnek érdekes lehetne. Így felmerült bennünk, hogy egy olyan helyre szeretnénk menni, ahol dolgozni lehet, kifuthatja magát és így tovább fejlődhet az ember.”²⁹

Az Olgyay fivérek barátjuk, Breuer Marcell tanácsát kérték: „Te mindig ideálunk voltál az építészetben, és útmutató lehetnél abban is, hogy kellő időben hová kell menni. Te mit tennél a helyünkben?” – kérdezték a fivérek. Levelükben leírták, hogy szeretnének Amerikába költözni, és ideális esetben Breuer irodájában dolgozni. A munkáikat összefoglaló, frissen megjelent kötetet mellékeltek levelükhöz. A *Művek, művészek Magyarországon* című, 1946-ban Móricz Miklós nyomdájában megjelent kötet eredetileg sorozatnak készült, melynek első része az Olgyay építészeket mutatta be. Breuer hamarosan válaszolt levelükre. A küldött könyv igen nagy hatással volt rá. Sajnos jó tanáccsal nem igazán szolgálhatott, mivelhogy szerinte kevés más szakma függ annyira a politikai és gazdasági változásoktól, mint az építészet. Ugyan Amerikában rengeteg a munka és a tennivaló ezen a területen, és biztosan találnának is munkát, egyéb ígérettel nem tudott szolgálni. „Bárcsak lenne elég munkám, hogy az irodámban dolgozhassatok. Nagyon hosszú a várólista és nem tudom ez mennyire

²⁸ A kivitelezéshez az Olgyay fivérek a munkaterek legtökéletesebb természetes megvilágítására törekedtek, és arra, hogyan védjék meg az amúgy is meleg üzemet a napfény túlzott hőterhelésétől. Ehhez, a technikusok bevonásával részletes fény- és hőszámításokat végeztek. Ferkai András: *Modern házak*. Budapest, Városháza, 2009. p. 72.

²⁹ *Ibid.*

fog megváltozni.”³⁰ Véleménye szerint Amerikában kell lenni, és akkor biztosan el fognak tudni kezdeni dolgozni valamilyen irodánál. Később pedig – egy-két év után – ha már vannak kapcsolataik és van valamennyi tőkájük is, akkor elindíthatják a saját irodájukat. De ehhez mindenekelőtt az kell, hogy beengedjék őket az országba, hogy beleférjenek a kvótába. „Borsody [István] és Kaffka [Péter] néhány napja meglátogattak engem, de nem kérdeztem őket a lehetőségekről, és nem beszéltem nekik a terveitekről, mert nem tudtam mennyire bizalmasan kezelitek a témát. Emlékszem 1937-ben [Breuer emigrációja idején] még a Harvard meghívóm mellett is rajta kellett legyek a magyar kvótán. Ha most is van magyar kvóta, úgy gondolom abba bele kell férjete” – írta Breuer.³¹

Néhány héttel később Breuer kérte az Olgyay testvérek segítségét. Annyira megtetszett neki az általuk küldött kötet, hogy magának is szeretett volna kiadatni egyet Magyarországon. „Kaffka Péter azt javasolta, hogy adassam ki a munkáimat bemutató kötetet Budapesten angol és magyar nyelven.”³² Breuer az Olgyay testvérek véleményét kérte, mert szerinte Amerikában képtelenség ilyen magas minőségű nyomdai kiadványt készíttetni elérhető áron. A megjelenéshez szükséges nyomdai anyagokat magával is tudná hozni májusban, vagy júniusban. Ekkorra tervezi Magyarországra látogatását, amikor örömmel találkozna is velük, és megbeszélhetnék a kiköltözésükkel kapcsolatos ügyet is.

A kérést az Olgyayak komolyan vették, a hazai építészeti szakma látott is fantáziát 1947-ben egy Breuer-kötet megjelenésében. Árajánlatot kértek Móricz Miklóstól, az író Móricz Zsigmond fivéréből, akinek a nyomdájában az ő kötetük is készült 1946-ban. A továbblépéshez el kellett dönteni, hogy milyen arányban kívánják értékesíteni majd Breuer kötetét Magyarországon, illetve Amerikában, és milyen finanszírozásban valósítsák meg azt.³³ Válaszában Breuer megerősítette, hogy nagy öröme szolgálna a könyv megjelenésének. Azonban már most látja, mennyire elfoglalt az irodájában, és aggodalmát fejezte ki, hogy nem lesz ideje a könyv előkészítésére. Egyúttal érdeklődött a fivérek Amerikába való költözésének tervéről.³⁴

³⁰ Breuer Marcell levele az Olgyay fivéreknek 1946. december 17-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

³¹ Ibid.

³² Breuer Marcell levele Olgyay Aladárnak 1947. január 6-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

³³ Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1947. január 29-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

³⁴ Breuer levele az Olgyayaknak 1947. február 6-án, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

Egy új élet kezdete

Sajnos sem az esetleges budapesti találkozóról, sem Breuer Marcell Magyarországon kiadott kötetéről nincs további rendelkezésre álló információ.³⁵ Magyarországról az utolsó, Breuer Marcellnek írt levelük a korábban említett, 1947. január 29-i levél volt. Az amerikai bevándorlási hivatalnál rendelkezésre álló iratok alapján Olgyay Aladár és Olgyay Viktor 1947. szeptember 24-én érkeztek New York kikötőjébe, öt napos hajóútjukat követően, a Southamptonból indult *S.S. Mary* fedélzetén.³⁶ A bevándorlási irataik alapján hivatalos tartózkodásuk „Lawful entry for perm. residence created in C. O. pursuant to Sec. 4 of the displaced persons Act of 1948”³⁷ megnevezéssel, „DP-s”³⁸ kategóriába sorolt státusz lett.

Utazási céljuk az Indiana állambeli South Bendben található University of Notre Dame volt. Később írt önéletrajzukból tudjuk, hogy 1947-től a fenti egyetemen töltötték be *assistant professori* állást, ahol építészmérnöki tervezést (*advanced architectural design*) tanítottak. Az új életük a University of Notre Dame-on hamar elkezdődött, 1950 februárjában meghívták magukhoz Breuert, aki Indianapolisban járt ekkor előadást tartani.³⁹ Akkor februárban sajnos nem, azonban egy későbbi alkalommal biztosan találkoztak. Személyes beszélgetésükre utal, hogy áprilisban írt levelében Breuer Marcell hivatkozik Kepes Györgyre és William Wursterre, a korszakot meghatározó építész kollégáira. Valószínű, hogy Kepesen keresztül igyekezett segíteni Breuer az Olgyay testvéreknek szakmai előrehaladásukban: „Másnap felhívtam Kepes Gyurit, aki a következőket mondta: Wurster dékánnak nagyon korlátozottak a lehetőségei az új munkahelyén.⁴⁰ Az első két évben nem kezdeményezhet új megbeszéléseket, és kérdéses, hogy ez mennyiben fog változni később. Kepes más ügyben is kereste később, és meglehetősen negatív választ kapott.”⁴¹ Breuer a levél végén megkérdezte, hogy megtarthatja-e a sokat emlegetett könyvüket, valamint sok örömet kívánt Aladárnak és Erzsébetnek.

³⁵ Valószínű ennek az ötletnek az alapján jelent meg 1949-ben Breuer Marcel Architect and Designer című, Peter Blake által szerkesztett kötete New Yorkban, az Architectural Record: Museum of Modern Art gondozásában.

³⁶ A listán „Tourist Class. Non-Quota” jelöléssel szerepelnek az Olgyay fivérek. Forrás: New York Passenger and Crew Lists, Accessed by familysearch.org

³⁷ Ibid.

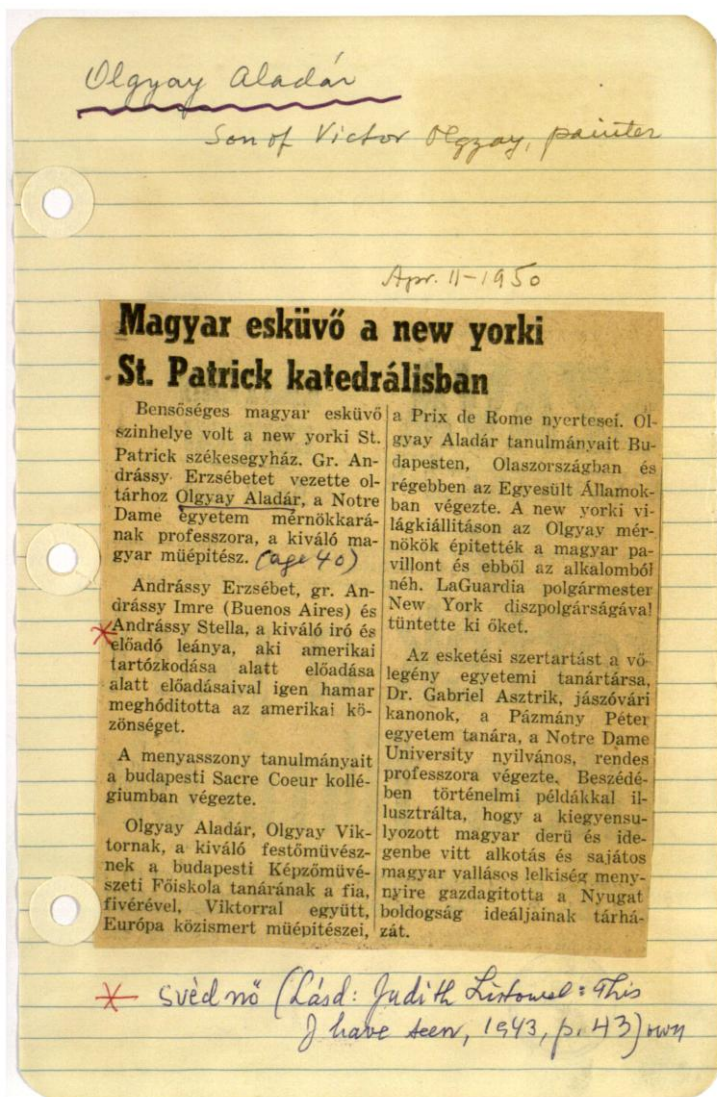
³⁸ Az emigrációtörténeti szakirodalom az 1944–1948 között, negyedik hullámban Amerikába érkezőket nevezi így. A hontalan, eredeti lakhelyétől a háború által kivetett népességet a Displaced Persons (DP) gyűjtőkategóriába sorolták, az Amerikai Egyesült Államok mintegy 21 ezer magyar DP-st fogadott be a fenti időszakban. Forrás: Nóvé Béla: Magyar emigrációtörténeti kézikönyv. Budapest, 2023. p. 22.

³⁹ Olgyayék levele Breuernek 1950. február 18-án és Breuer válasza február 22-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

⁴⁰ William Wurster, az MIT építészeti karának dékánja 1946-ban hívta meg Kepes Györgyöt az egyetemre. 1950-ben, az idézett levél megírását megelőzően Wurster lett a Berkeley építészeti kar dékánja, ahol tájépítéssel egészítette ki a kart. Az ő nevéhez fűződik az egyetemen a College of Environmental Design megalapítása. Az Olgyay fivérek valószínű ehhez az iskolához csatlakoztak volna, amiben Breuer és Kepes segítségét kérték.

⁴¹ Breuer levele Olgyayéknak 1950. április 7-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

Olgay Aladár és Andrassy Erzsébet néhány héttel később, 1950. április 11-én házasodtak össze a New York-i Szent Patrick templomban.

Olgay Aladár esküvőjéről szóló lapkivágat. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged 01:30

Az „Olgay + Olgay” referenciakötet

1951. február 15-én, a University of Notre Dame-ról írt levelében említi először Olgay Aladár Breuer Marcellnek a korábban hivatkozott, referenciamunkáikat tartalmazó kötetük amerikai megjelenését. Ez ügyben felvették a kapcsolatot a Reinhold kiadóval, melyen keresztül az eredeti tervek szerint Stamo Papadaki görög származású építész tervezte volna a könyv borítóját.⁴² A kötet kapcsán Peter Blake-et is megkeresték, akinek háttéranyagot és önéletrajzot is küldtek. Egyúttal felkérték Breuer Marcellt, hogy írjon bevezetőt a kötethez.

⁴² Olgay Aladár levele Breuer Marcellnek 1951. február 15-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

June 28 '51.

Kedves Lajos:

a mellékelt életrajzt küldtem át ezzel a levélrel párbeszámosan Peter Blake-nek.

A "várogalmunk" ez lenne:

hármányon rövid bevezetőt,
.... talán az építészetről....
.... lehet "absztrakt" is....

ut már mi öreáhlítjuk
Peter-rel. Itt minden
keze lesz, ami nincs
in "Introduction"-ban.
Hogyan jött létre a könyv,
és hogy mi kik vagyunk.

Még egyszer elviseledet kérném csökönyöstégenert ezzel
a kérelet kapcsolatban. Ennek egyedüli oka, hogy
téged tartunk ideálunknak az építészetben, és így
nagyon fontosnak érezzük, hogy te veress be egy
bevezetővel...

Én pénteken (July 6th) délután megint New York-
ban leszek vasárnap estig. Meg fogom próbálni
veled érintkezni a lépni.

Sokszor üdvözl

Aladár -

Olgay Aladár 1951. június 28-án Breuer Marcellnek írt levele.
Forrás: Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

Breuer hamarosan el is küldte a fivéreik méltatásáról szóló, személyes és szívhez szóló bevezetőt. A kötet előszavát Peter Blake jegyezte. A tartalom 1951 novemberére állt össze. Hálaadaskor Olgay Aladár már az MIT, School of Architecture and Planningről *Climate and Housing Research Project* jelölésű fejléces papíron küldte meg köszönetét Breuer Marcellnek:

„Levelednek közvetlen, érzékeny hangja – valamint a tartalma, a benne lévő rövid történelmi visszapillantás, rátapint az egész helyzetre, megmagyarázza éppen azt, ami oly szükséges ennek a megértéséhez. Nagyon jó az egész. Éppen az, az a hang, amit szerettünk volna. Egészen meghatott, amikor először olvastam.

Peter ügyesen belehelyezte a levelet egy keretbe, amely inkább adatszerű és életrajzot ad. Olyan most az egész, mint egy gyűrű, ahol a »drágakő« a leveled és a foglalata Peter munkája.”⁴³

Aladár levelében külön kiemeli és megköszöni Breuer Marcell feleségének segítségét, melyet Amerikába való költözésük során nyújtott: „ki olyan helyes volt átamerikanizálni az átamerikanizálandókat”. A könyv, mely a korábban többször említett, Magyarországon megjelent referenciakötet tartalmát tükrözte *The work of architects Olgyay + Olgyay* címmel jelent meg 1952-ben New Yorkban a Reinhold kiadónál. A borítóját Kepes György tervezte:

Az Olgyay fivérek munkásságát bemutató, Amerikában megjelent referenciakötet borítója, háttérben a Stühmer gyárépület kontúrjával. Forrás: Telkes papers, ASU Design and the Arts Library Collections

⁴³ Olgyay Aladár levele Breuer Marcellnek 1951. november 21-én, Marcel Breuer papers, Smithsonian Archives of American Art

Utószó

A Breuer Marcell hagyatékában található utolsó levelet 1960 őszén Olgyay Aladár már angol nyelven írta. Ekkorra elindult a testvérpár amerikai karrierje, nemzetközi hírnevük volt. Levelében Aladár közös találkozásjukról számolt be és reményét fejezte ki, hogy hamarosan újra találkozhatnak Breuer Marcell New Canaan-i villájában.

*Az Olgyay fivérek munka közben a Princeton Architectural Laboratoryban.
A kép a Collier's Magazine 1956. októberi számában jelent meg.
Forrás: Daniel A. Barber: Modern Architecture and Climate. p. 199.*

Az Olgyay fivérek 1951-ben az MIT-n folytatták munkásságukat, ahol kapcsolatba kerültek Telkes Máriával, aki ebben az időszakban szintén ott dolgozott.⁴⁴ 1952-ben Princetonba költöztek Robert McLaughlin, a Princeton School of Architecture igazgatójának meghívására. Karrierjük ettől kezdve a Princeton Architectural Laboratory intézményhez kötődött. Munkásságukat alapvetően a klimatikus építészettel kapcsolatos módszertani kutatások jellemezték. A Princeton University mellett más egyetemeken is vendégoktatók voltak: Aladár a University of Texason 1952 és 1954 között, Viktor a Harvardon 1960 és 1963 között. Számos, a National Science Foundation által finanszírozott ösztöndíjban részesültek, 1953–54-ben megkapták a Guggenheim Fellowship in Architecture and Urban Design támogatást. Telkes Mária főként Aladárral dolgozott együtt, napházterveket készítettek közösen Texasban és New York környékén, valamint számos egyéb közös projektjük volt. Aladár 1963-ban fiatalon, szívroham következtében, Viktor 1970-ben hunyt el. Klimatikus tervezéssel kapcsolatos korszakalkotó szakmai munkásságuknak köszönhetően nemcsak Amerikában, hanem nemzetközileg is ismertté és elismertté váltak.

⁴⁴ Telkes Mária MIT-n töltött éveiről további részleteket olvashatnak a szerző alábbi cikkében: *Magyar Tudomány*, 2024/5. (185.) pp. 680–695.